

М.М. Мрук
викладач,
Південноукраїнський НПУ
імені К.Д. Ушинського

ПРИНЦИПИ ТА СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ НА УРОКАХ З ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто основні принципи та способи оптимізації викладання трудового навчання в загальноосвітній школі на основі методичних міркувань і дослідження їхньої сутності. Запропоновані конкретні шляхи оптимізувати навчальний процес з метою оволодіння вчителем певними способами оптимізації, які зумовлять покращення навчально-виховної роботи.

Ключові слова: принципи і способи оптимізації, навчально-виховний процес, трудове навчання, творчий підхід, педагогічна майстерність.

В статье рассмотрено основные принципы и способы оптимизации преподавания трудового обучения в общеобразовательной школе на основе методических рассуждений и исследования их сущности. Предложены конкретные пути оптимизировать учебный процесс с целью овладения учителем определенными способами оптимизации, обуславливающими улучшение учебно-воспитательной работы.

Ключевые слова: принципы и способы оптимизации, учебно-воспитательный процесс, трудовое обучение, творческий подход, педагогическое мастерство.

In the article basic principles and methods of optimization of teaching of labour study are considered at general school on the basis of the methodical reasonings and research of their essence. To optimize the offered concrete ways educational process with the purpose of capture by a teacher by the certain methods of optimization, which will stipulate the improvement of educational-educate work.

Keywords: principles and methods of optimization, educational-educate process, labour study, creative approach, pedagogical trade.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кардинальні зміни, що відбуваються в системі освіти сучасної школи, охоплюють майже всі аспекти її функціонування та вимагають від учителів суттєвого і всебічного підвищення рівня викладання, що особливо стосується вчителів з трудового навчання, адже воно є найбільш диференційованим за змістом предметом загальноосвітньої школи. У зв'язку з цим особливу вагомість набуває задача якісного цілеспрямованого залучення учнів до продуктивної праці, що впливає з принципів оптимізації навчально-виховного процесу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні і практичні основи оптимізації навчального процесу достатньо докладно розроблені Ю.К. Бабанським (1982). Вони залишаються актуальними й зараз і стосуються середньої школи, але також можуть представляти інтерес і для викладачів вищих навчальних закладів. Вчений зазначав, що під оптимізацією процесу навчання і виховання розуміється система мір, виконання яких дозволяє педагогу отримувати не будь-які, просто добрі чи кращі, ніж попередні, а найвищі для конкретних умов результати без перевантаження педагога і студента у відведений строк навчання у відповідності із поставленими цілями [1, с. 46].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Система способів оптимізації є важливим поняттям в дидактиці і усвідомити її дуже важливо, оскільки самі по собі окремі способи діяльності вчителя, що

ведуть до оптимізації навчання, як правило, слабо впливають на результат навчання. А коли викладач оволодіває усією сукупністю способів оптимальної побудови навчального процесу, він досягає значно більших результатів при тих же витратах часу, що визначені учбовим планом. Разом із тим, слід відмітити, що в одних випадках йде мова про способи оптимізації, в інших про вміння оптимізувати навчальний процес, тобто про оволодіння вчителем певними способами оптимізації чи його етапами.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є визначення головних принципів та способів оптимізації навчально-виховного процесу на уроках з трудового навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оптимізація навчання припускає єдину оптимізацію викладання (діяльність вчителя) та оптимізація учіння (діяльність учнів). Однак, виходячи з методичних міркувань і розкриття їхньої сутності, розглянемо способи оптимізації викладання у тій послідовності, якої повинен дотримуватися вчитель.

Першим способом оптимізації викладання є комплексне планування та конкретизація задач навчання. Оптимальна побудова якого припускає конкретизація задач занять на основі вивчення особливостей учнів та умов, в яких протікає навчальний процес. При цьому педагогічні впливи викликають більший відгук, активізують зусилля школярів, що спрямовані на рішення поставлених завдань.

Зазначимо, що при оптимізації навчання вчителю необхідно враховувати особистість учнів, їх віковий склад та стать, але не пристосовуватись до них, як цього вимагають прихильники теорії „вільного” виховання. Оптимізація припускає, що педагогічні впливи, спираючись на активність та можливості школярів, обов'язково будуть підіймати їхній розвиток на новий, більш високий рівень. Конкретизація задач навчання обов'язково пов'язана також із виділенням серед них найбільш важливих, основних. Сутність оптимізації полягає у визначенні з кількості задач тих, які на даний момент повинні вирішуватися особливо активно.

Другий спосіб активізації вчителя пов'язаний із обґрунтуванням відповідності змісту задачам навчання, із визначенням у змісті заняття головного, суттєвого. Цей спосіб оптимізації спирається на методологічне положення про необхідність виділяти головне у будь якій діяльності.

Третій спосіб оптимізації викладання припускає вибір найбільш вдалої структури заняття послідовності опитування, вивчення нового, вправ, закріплення, домашнього завдання, узагальнення тощо. Цей спосіб впливає з принципу забезпечення оптимальної системи та послідовності у навчанні.

Четвертий спосіб оптимізації викладання складається з свідомого вибору викладачем найбільш раціональних методів та засобів навчання для рішення певних навчально-виховних задач. Цей спосіб оптимізації впливає з відповідного принципу дидактики, який вимагає вибору оптимального сполучення методів навчання. Для цього вчителю необхідно знати мож-

ливості різних методів навчання: словесних, наочних, практичних, репродуктивних та пошукових, методів самостійної роботи, стимулювання активності учнів, контролю та самоконтролю.

Оптимізація навчання припускає внесення оперативних корективів у їх пристосуванні, якщо у процесі заняття виникає у цьому необхідність. Така усвідомлена мобільність в діях вчителя у приведенні методів навчання до більшої відповідності реальної ситуації заслуговує на позитивне відношення до неї. Це має відношення і до вибору засобів навчання: посібників, технічних засобів тощо. З цієї кількості треба вибрати найцінніші для прискороного вивчення відповідної теми.

П'ятим способом оптимізації викладання є диференційний та індивідуальний підхід до школярів, який припускає оптимальне співвідношення у колективних та індивідуальних формах навчання. Цей спосіб спрямований на виконання вимог відповідного принципу дидактики. Необхідність диференційного підходу впливає з того, що учні розрізняються своїми задатками, типами пам'яті, особливостями сприйняття оточуючого, домінуючими якостями мислення, попереднім досвідом навчання.

У сучасних умовах необхідний принципово інший підхід до диференціації оцінювання на уроках з трудового навчання. Основним принципом диференціації повинно бути розподіл допомоги учням з боку вчителя та виховання його творчого потенціалу.

Шостим способом оптимізації слід вважати створення сприятливих навчально-матеріальних, санітарно-гігієнічних, морально-психологічних та естетичних умов для навчання. Цей спосіб впливає з відповідної закономірності та принципу ефективного навчання.

Сьомим способом оптимізації викладання вважаємо спеціальні міри з економії часу вчителя та учнів, вбір оптимального темпу навчання. Важливим засобом економії часу є само застосування у навчальному процесі усіх визначених вище способів оптимізації, оскільки чітка постановка задач навчання, їх конкретизація, виділення головного, диференційний підхід при виборі методів, засобів, форм навчання – все підвищує навчальний вплив занять та звільняє вчителів від додаткових витрат часу та зусиль.

Також слід відмітити момент наукової організації педагогічної діяльності, що припускає різні спеціальні способи економії часу за рахунок відповідного обладнання класного кабінету, використання автоматизованих засобів управління приладами, раціонального накопичування дидактичних матеріалів. А також за рахунок науково обгрунтованого планування навчальної діяльності.

Восьмим способом оптимізації викладання є аналіз результатів навчання і витрат часу учнів та вчителів у відповідності до критеріїв їх оптимальності. Цей аналіз полягає у виявленні відповідності кінцевих результатів, що отримані у процесі навчання (підвищення рівня освіченості, вихованості, розвитку практичних навичок та вмінь), реальним можливостям учнів до нормативів витрат часу вчителя і школярів.

Двобічний характер процесу навчання обумовлює нерозривний зв'язок способів оптимізації викладання зі способами оптимізації навчання. У зв'язку з цим оптимізація навчання неможлива без визначеної самоорганізації діяльності учнів.

Зокрема, під впливом вчителя, учні повинні усвідомити все коло поставлених перед ними основних задач, прийняти їх у якості скерованості до дій, постійно концентрувати свою увагу на головних питаннях теми, прагнути до пошуку найкращого, раціональні варіанти рішення навчальних задач, застосовуючи оперативний самоконтроль, поступово прагнути регулювати свою діяльність, спиратись на сильні та підтягувати слабкі сторони реальних навчальних можливостей. Раціонально витратити час і наполегливо прискорювати темп своєї навчальної діяльності при одночасному забезпеченні її високої якості, здійснювати самоаналіз результатів своєї діяльності та витрат часу. Така уміло спрямована вчителем самоорганізація навчальної діяльності відповідає критеріям оптимізації навчання. Лише органічне сполучення оптимізації викладання з оптимізацією навчання забезпечує цілісний процес оптимізації навчання.

Зазначена група способів оптимізації є відносно повною та цілісною. Але це не виключає можливості розділити окремі способи оптимізації на більш конкретні. Кожний послідуєчій спосіб оптимізації стає можливим лише за умовою успішного втілення попередніх. У цілісній сукупності всі ці способи й складають процес застосування на практиці принципу активізації навчання.

Щоб виявити специфіку дій з оптимізації у порівнянні зі звичайним плануванням навчання, розглянемо процеси планування навчання без урахування принципу оптимізації та з урахуванням його.

Ефективність оптимальної організації навчального процесу визначила професор Н.В Кузьміна (1991), досліджуючи специфіку діяльності педагогів-майстрів у порівнянні з іншими. Важливо підкреслити, що Н.В Кузьміна проводила дослідження, не виділяючи спеціально засобів оптимізації навчання. І нею, по-перше, було встановлено, що майстри-педагоги не лише чітко бачать ціль заняття, але й добре знають задачі всієї теми і даного предмету в цілому. Вони знають кінцевий результат, до якого слід наполегливо прагнути, й розуміють, без рішення яких проміжних задач його не можливо досягти.

Іншою рисою діяльності майстрів-педагогів виявилось вміння чітко виділяти головне у матеріалі, що вивчається і вміло концентрувати на ньому увагу всіх учнів, на всіх етапах заняття. Вони не допускають відволікань від генеральної лінії змісту заняття.

По-третє, Н.В Кузьміна виявила таку дуже важливу особливість діяльності педагогів-майстрів: виконуючи у тричі менше вправ з учнями, вирішуючи у тричі менш задач, вони досягають більшого ефекту у навчанні, ніж інші, які вирішують багато задач. І справа не тільки у прагненні взяти

усе можливе від кожної задачі, але й в умінні побудувати з мінімально необхідної кількості таку „батарею”, такий комплекс задач, який впевнено введе школярів до оволодіння деяким типовим підходом до рішення задач.

По-четверте, у процесі дослідження встановлено, що педагоги-майстри вмiло організують самостійну діяльність учнів, наполегливо вчать їх раціонально навчатись. Всі ці дані упевнено говорять про те, що майстри-педагоги вмiло володіють основними засобами оптимізації навчання [3, с. 23].

Для успішного досягнення цілей наукової організації навчання дуже важливо існуючу систему принципів доповнити принципом оптимізації навчального процесу, який з ряду можливих варіантів навчального процесу потребує усвідомленого вибору такого варіанту, який в даних умовах забезпечує максимально можливу ефективність рішення задач навчання, виховання і розвитку учнів при раціональних затрат часу та зусиль вчителя та школярів.

Принцип науковості потребує, щоб зміст навчання знайомив учнів з об'єктивними науковими фактами, поняттями, законами, теоріями, щоб навчання у максимально можливій мірі сприяло розкриттю сучасних досягнень науки, знайомило школярів з перспективами розвитку даної галузі знань. Водночас цей принцип обмежує учнів від спрощення у викладанні сутності явищ природи та суспільства, від впливу забобонів та необґрунтованих догм.

У сучасних умовах принцип науковості потребує не лише ознайомлення школярів з істинно науковими фактами, але й зі способами наукової організації діяльності, чому активно допомагають: втілення у навчання елементів проблемності, наявності спеціального обладнання та інструментів та активізації практичної діяльності тощо.

До принципу науковості безпосередньо відноситься й принцип зв'язку навчання із життям. Все життя суспільство, діяльність людей в умовах сучасного виробництва настільки пронизані науковими ідеями, що їх вивчення не можливо уявити поза зв'язку з застосуванням виробництв, у суспільному житті.

Принцип систематичності й послідовності потребує, що знання, вміння й навички формувались систематично, безперервно, у певному логічному викладенні, коли кожний елемент змісту логічно пов'язаний з іншими, коли послідує спирається на попереднє, готує до засвоєння нового. Він припускає, що з ряду можливих варіантів послідовності вивчення теми вчитель свідомо вибирає найбільш раціональну для даних умов. З цього принципу випливає необхідність вибору оптимальної структури основних елементів занять-опитування, вивчення нового, повторення, закріплення тощо. Систематичність і послідовність у процесі навчання закономірно дозволяють досягти більших результатів при менших витратах часу [2, с. 72].

Систематичність й послідовність повинні здійснюватись не лише у діяльності викладача, але й в діяльності самих учнів, у яких необхідно

сформувати навички раціонального планування навчальної діяльності, навички складання логічно побудованих планів відповідей, планів виконання практичних завдань.

Принцип доступності потребує, щоб зміст навчання будувався на рівні реальних навчальних можливостей учнів. Цей принцип орієнтує вчителя на те, щоб школярі не відчували інтелектуальних, фізичних, моральних навантажень.

Для забезпечення ефективного навчання виключно важливо дотримуватися дидактичного принципу стимулювання позитивного відношення учнів до навчання.

Принципи усвідомленості й самостійності школярів у навчанні при керуванні педагога закономірно впливають з єдності процесів викладання і навчання у цілісному процесі навчання. Лише активне, свідоме навчання учнів веде до бажаних результатів всього процесу навчання. Ці принципи вказують, що ученя є не лише об'єктом, але й активним суб'єктом навчання.

Принцип наочності у навчанні, у його широкому розумінні, потребує участі у засвоєнні навчальної інформації всіх органів почуттів людини. Цей принцип був висунутий Я.А. Каменським як „золоте правило”, яке потребує все що можна представляти для сприйняття почуттям. К.Д. Ушинський вимагав далі, щоб виникаючі на основі відчуттів поняття поєднувалися потім у думку, а вона знаходила словесне вираження. Відомий фізіолог П.К. Анохін довів, що між сприйняттям і думкою існує не лише прямий послідовний зв'язок, але й більш складна залежність. Він охарактеризував явище „опережаючого відображення”, при якому людина спирається на думку при чуттєвому сприйнятті дійсності [4, с. 7].

Так, дидактика поступово не лише поширювала смисл, що вкладається у термін „наочності”, але й приближувались ідеї оптимального сполучення у навчальному процесі різних методів навчання, що забезпечують у сукупності максимальне можливе використання слухових, зорових, тактильних й інших сприймань.

Принцип наочності реалізується через застосування у єдності словесних, наочних і практичних методів навчання. Оптимальне використання цього принципу не допускає збільшення ролі як словесних, так і наочних засобів чи практичних дій. Не припускає воно й застосування всіх цих видів сприйняття навчальної інформації лише однаково у будь-яких умовах. Оптимальності потребує шукати у кожній педагогічній ситуації найбільш раціональне сполучення різних аспектів сприйняття з урахуванням вирішуємо при цьому навчально-виховних задач, специфіку змісту навчального матеріалу й реальних умовах представляється раціональним цей принцип формулювати як принцип наочності, що припускає оптимальне сполучення словесних, наочних і практичних методів навчання. Таке навчання на уроках праці заслуговує особливої уваги, оскільки створює найсприят-

дивіші умови для залучення учнів до творчої діяльності, що дуже важливо для виконання завдань загальноосвітньої школи, підготовки підростаючого покоління до життя та праці [5, с. 3].

Практика навчання показує, що виключно важливий принцип оперативного контролю у процесі засвоєння учнями знань, вмінь та навичок спеціального та загально-учбового характеру. При чому особливо цінний для оперативного виявлення типових ускладнень, недоліків у засвоєнні навчального матеріалу учнями є формування в них вміння здійснювати самоконтроль у навчанні.

Відомий спеціаліст у галузі педагогічної психології Ш.А.Амонашвілі підкреслював, що той, кого навчають, повинен знаходити джерела стимулювання своєї навчально-пізнавальної діяльності. Він намагається навчати того, кого навчають, самих оцінювати свій зріст у навчанні. У формуванні вміння самооцінки виділяє три основні форми діяльності.

1. Оціночна діяльність самого педагога. Вона спрямована на стимулювання навчально-пізнавальну діяльність, корегувати її. При цьому той, кого навчають, сприймає певні еталони, засвоює деякі способи оціночної активності.

2. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність, у процесі якої вироблюється внутрішня оцінка, самооцінка, що ґрунтовані на вже засвоєних еталонах.

3. Колективна навчально-пізнавальна діяльність тих, кого навчають, у процесі якої формуються суспільна думка, суспільні еталони і способи оцінювання.

Усі зазначені форми самоконтролю можуть знайти оптимальне місце у процесі навчання лише у сполученні з контролем і оцінкою вчителя.

Одним з важливих дидактичних принципів є принцип надійності результатів навчального процесу. Реалізація цього принципу дозволить зробити суттєвий крок на шляху до забезпечення оптимального сполучення задач навчання, виховання і психічного розвитку учнів у процесі навчання.

Висновки і перспективи даного дослідження. Таким чином, оптимальна організація педагогічного процесу потребує від вчителя відходу від стандарту і шаблону у роботі, самостійності і творчого підходу. Уміння оптимально організувати навчальний процес є одним з важливих ознак педагогічної майстерності. Оптимізація навчання припускає, що вчитель при підготовці до кожного заняття буде спиратися на закономірності та принципи навчання і творчо обирати найкращий варіант вивчення нового навчального матеріалу.

Список використаних джерел

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: методические основы / Ю.К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 191 с.
2. Ботвинников О.Д. Обучение основам проектирования / О.Д. Ботвинников. – М. : Просвещение, 1983. – 128 с.

3. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей / Н.В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. – 98 с.

4. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі / В.М. Нагаєв. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.

5. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання / Д.О. Тхоржевський. – Ч.П. Загальні засади методики трудового навчання. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000. – 186 с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2010р.

УДК 37.036

І.С. Варняк
аспірантка,
Херсонський ДУ

ХУДОЖНЕ СПРИЙНЯТТЯ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Стаття присвячена проблемі художнього сприйняття як необхідної умови забезпечення ефективності естетичного виховання. Розкрито питання художнього сприйняття як важливого аспекту розвитку естетичної свідомості особистості.

Ключові слова: художнє сприйняття, естетична свідомість, психологічні типи сприйняття, катарсис, естетичні переживання.

Статья посвящена проблеме художественного восприятия как необходимого условия обеспечения эффективности эстетического воспитания. Раскрыт вопрос художественного восприятия как важнейшего аспекта развития эстетического сознания личности.

Ключевые слова: художественное восприятие, эстетическое сознание, психологические типы восприятия, катарсис, эстетические переживания.

The article is reveal the problem of artistic perception like necessary condition of effective aesthetic education and it is a significant aspect of development of aesthetic consciousness of personality.

Key words: artistic perception, aesthetic consciousness, the psychological types of perception, catharsis, aesthetic experiences.

Постановка проблеми. Проект доктрини розвитку освіти України в ХХІ столітті головною метою наголошує створення умов „...для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України”, формування поколінь, які „...здатні навчатись впродовж усього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства”. Чи не найбільші можливості для розв’язання поставлених завдань має рішення проблеми художнього сприйняття в освітньому процесі, залучення молоді до вивчення мистецького спадку талановитих людей світу. Необхідно зазначити, що важливим є залучення не тільки учнів, молоді, студентів, а й майбутніх учителів, адже найважливішим внутрішнім рушієм самого існування, історичного розвитку та соціально значущого впливу мистецтва є його сприйняття, що становить основну ланку художньо-освітньої практики. Майбутні вчителі, педагоги своїм прикладом мають заряджати своїх учнів прагненням естетичної краси, наближенням до мистецького спадку, до художньої дійсності, яка оточує нас. Художнє сприйняття забезпечує можливість і способи прилучення молоді до образного змісту художніх творів, відіграє суттєву роль у реалізації творчої діяльності слухача, глядача, виконавця, художнього критика, педагога мистецьких дисциплін, тому розвиток здатності до